

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาระบบการเรียนรู้เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ ของจังหวัดมหาสารคาม กรณีศึกษา : เปรียบเทียบระหว่างป่าชุมชน โคนหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ สามารถสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย
2. สรุปผล
3. อภิปรายผล
4. ข้อเสนอแนะ

5.1 ความมุ่งหมายของการวิจัย

5.1.1 เพื่อศึกษาบริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และนิเวศของป่าชุมชนโคนหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ การจัดการและปัญหาป่าชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน

5.1.2 เพื่อศึกษาระบบการเรียนรู้เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชน ทดลองใช้และประเมินรูปแบบการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ

5.2 สรุปผล

จากการศึกษาผลของกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ ของจังหวัดมหาสารคาม กรณีศึกษา : เปรียบเทียบระหว่างป่าชุมชน โคนหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ สามารถสรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการสำรวจสภาพทั่วไป (สังคม เศรษฐกิจ การเมือง นิเวศ) การจัดการ และปัญหาการจัดการป่าชุมชนโคนหินลาด และป่าชุมชนโคกใหญ่ พบว่า (1) สภาพภูมิประเทศของป่าชุมชนโคนหินลาด อำเภอเมือง หรือ ป่าโคกไม้้งาม เป็นป่าสงวนแห่งชาติที่อุดมสมบูรณ์มีพื้นที่กว่า 5,000 ไร่ (พ.ศ. 2518) ปัจจุบันเหลือ 2,682 ไร่ (พ.ศ. 2556) ครอบคลุมพื้นที่ 16 หมู่บ้าน 5 ตำบล 2 อำเภอ สภาพเป็นป่าโคก ป่าเต็งรัง มีความอุดมสมบูรณ์ แหล่งน้ำที่สำคัญ ได้แก่ อ่างเก็บน้ำโคกก่อ ห้วยหินเหิบ อ่างเก็บน้ำห้วยคะคาง ประชาชนรอบป่าชุมชน ได้ปฏิบัติตามความเชื่อ และดำเนินชีวิตตามฮีต 12 คอง 14 อาชีพหลัก คือ ทำนาและรับจ้าง มีอาชีพเสริม คือ เลี้ยงสัตว์ การปลูกผัก ทอผ้า มีกลุ่มอาชีพในชุมชนซึ่งสามารถส่งผลด้านเศรษฐกิจหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนสวัสดิการป่าชุมชนโคนหินลาดกลุ่มแม่บ้านทอผ้า ร้านค้าชุมชน กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มทำนาอินทรีย์ มีรายได้เฉลี่ย 70,000 – 90,000 บาทต่อปี ต่อครัวเรือน (2) สภาพภูมิประเทศของป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอวาปีปทุม มีพื้นที่ 4,266 ไร่ ครอบคลุม 5 ตำบล 20 หมู่บ้าน เป็นพื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่มเป็นส่วนใหญ่ มีที่ดอนสลับเล็กน้อย มีความอุดมสมบูรณ์ และอยู่ในเขตชลประทานลำน้ำเสียว สามารถกักเก็บน้ำได้

ตลอดทั้งปีเหมาะแก่การเพาะปลูก ประกอบอาชีพทำนา ซึ่งสามารถทำนาได้ปีละ 1 ครั้ง ปลูกผัก และ เลี้ยงสัตว์ มีรายได้เฉลี่ย 120,000 – 150,000 บาทต่อปี ต่อครัวเรือน

ตอนที่ 2 ผลการจัดกระบวนการเรียนรู้และสร้างรูปแบบการจัดการป่าต้นแบบ จาก การศึกษาของคณะกรรมการ และตัวแทนประชาชนรอบป่า เข้าร่วมเวทีเรียนรู้เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ถอดบทเรียน และข้อสรุปจากการสร้างรูปแบบการจัดการป่าชุมชนต้นแบบ พบว่า ปัจจัยสำคัญ ในการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ มีดังต่อไปนี้

รูปแบบการจัดการป่าชุมชนที่ประชาชนเป็นผู้มีส่วนร่วม (Participation) ทำให้มี ความสุขในการรักษาป่า (Happiness) มีความรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน (Knowledge) มีเจตคติที่ ดีเกี่ยวกับการอนุรักษ์ (Attitude) มีกลุ่มองค์กรป่าชุมชนเพิ่มขึ้น (Organization) ให้มีความสำคัญต่อ ผู้นำหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Key Person) และอนุรักษ์ป่าชุมชนให้มีความยั่งยืน (Sustainable) รูปแบบดังกล่าวจัดได้ว่าสอดคล้องกับหลักการสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ มีความรู้ (Knowledge) ซึ่งเกิด จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนและนักวิจัย ผ่านกิจกรรมจนเกิดความตระหนักมีเจต คติที่ดี (Attitude) รูปแบบดังกล่าว จัดได้ว่าสอดคล้องกับหลักการทางสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ ความรู้ (Knowledge) ซึ่งเกิดจากกระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยน ผ่านกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน เกิด เจตคติที่ดี (Attitude) เมื่อได้รับผลประโยชน์ร่วมกันจึงอยากมีส่วนร่วม (Participation) เป็นส่วนหนึ่ง ของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ตอนที่ 3 ผลการเปรียบเทียบความรู้ เจตคติ และการมีส่วนร่วม ก่อนและหลังการจัด กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชน พบว่า 1) ด้านความรู้ ก่อนและหลังการจัดกระบวนการ เรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชนโดยรวม ที่มีเพศ ระดับการศึกษา รายได้ และสภาพภาพทางสังคม ต่างกันมีความรู้ ในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนหลังการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยรวมไม่แตกต่าง กัน 2) ผลการเปรียบเทียบเจตคติ ก่อนและหลังการจัดกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชนโดยรวม ที่มีเพศ ระดับการศึกษา รายได้ และสภาพภาพทางสังคม ต่างกันมีเจตคติ ในการจัดการป่าชุมชนของ ประชาชนหลังการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยรวมไม่แตกต่างกัน 3) ผลการเปรียบเทียบการมีส่วนร่วม ก่อน และหลังการจัดกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการป่าชุมชนโดยรวม ที่มีเพศ ระดับการศึกษา รายได้ และสภาพภาพทางสังคม ต่างกันมีส่วนร่วม ในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนหลังการจัด กระบวนการเรียนรู้โดยรวมแตกต่างกัน ได้แก่ ด้านค้นหาปัญหาและสาเหตุ ด้านการดำเนินกิจกรรม และด้านการประเมิน ตรวจสอบ ยกเว้นด้านการวางแผน และด้านการได้รับผลประโยชน์ ที่ประชาชน มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

5.3 อภิปรายผล

5.3.1 บริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และนิเวศการจัดการและปัญหาของป่าชุมชน โคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ พบว่า เป็นแหล่งอาหารของชุมชนรอบป่า อาจกล่าวได้ว่าการศึกษา ในปัจจุบันอาจไม่สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของชาวบ้านในการรักษาป่ามากนัก ดังนั้น รูปแบบวิธีการ และเนื้อหาสาระในการจัดการเรียนรู้ที่ถูกต้องเหมาะสม มีส่วนสำคัญต่อการรักษาป่าชุมชนให้ยั่งยืน จากการสังเกตและการสอบถามของผู้วิจัย เห็นว่า ประชาชนรอบป่าชุมชนได้ดำเนินวิถีชีวิตตามแนวทาง เกษตรแบบพึ่งตนเอง โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการผลิตเพื่อยังชีพ มีการทำนาปีละ

1 ครั้ง อาชีพหลัก คือ ทำนาและรับจ้าง มีอาชีพเสริม คือ เลี้ยงสัตว์ การปลูกผัก ทอผ้า ทอเสื่อ ก่อสร้าง เสริมสวย มีกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนสวัสดิการป่าชุมชน กลุ่มแม่บ้านทอผ้าและตัดเย็บเสื้อผ้า กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มร้านค้าชุมชน กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มทำนาอินทรีย์ ชาวบ้านรอบป่าชุมชนโคกหินลาดมีรายได้ต่อครัวเรือนระหว่าง 70,000 – 90,000 บาทต่อปี ส่วนป่าชุมชนโคกใหญ่ มีรายได้ต่อครัวเรือนระหว่าง 120,000 - 150,000 บาทต่อปี ส่วนเรื่องการเมืองของป่าชุมชนทั้ง 2 พื้นที่ คือ การเข้าถึงทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียมของคนกลุ่มต่างๆ ชาวบ้านไม่มีพื้นที่และอำนาจต่อรอง การเคลื่อนไหวของประชาชนในภาคส่วนต่างๆ เพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐและนายทุน ค้นพบว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นพื้นที่หนึ่งที่สามารถเข้าไปช่วยเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง มีความเป็นไปได้ที่ประชาชนจะสามารถมีส่วนร่วม และกำหนดทิศทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าได้ และนิเวศของป่าชุมชนจากการสำรวจ พบว่า พรรณไม้ที่สำรวจพบในป่าชุมชนโคกหินลาด 122 ชนิด พันธุ์สัตว์ 87 ชนิด พรรณไม้ที่สำรวจพบในป่าชุมชนโคกใหญ่ 183 ชนิด พันธุ์สัตว์ 93 ชนิด ดังนั้น การจัดการป่าชุมชนจึงเป็นการป้องกัน อนุรักษ์ป่า การฟื้นฟูสภาพป่า การประกอบอาชีพเสริมรายได้จากการติดตามสภาพป่าและทรัพยากร การจัดการป่าไม้ในรูปแบบของป่าชุมชนเกิดขึ้นด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่โดยใช้ PHAKOKS MODEL ในการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยแบ่งเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขั้นการรับรู้ (การเตรียมชุมชน) 2) ขั้นการคิดวิเคราะห์ (ศึกษาปัญหา) 3) ขั้นการวางแผนแก้ปัญหา 4) ขั้นการปฏิบัติตามแผน และ 5) ขั้นการประเมินผล ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างคน ระบบนิเวศป่าโคกกับวัฒนธรรมชุมชนดำเนินกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูป่าโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ประชาชนรอบป่า ได้แก่ การปลูกป่า การปลูกไม้ผล การทำแนวกันไฟป่า การทำฝายกั้นน้ำขนาดเล็ก การศึกษาดูงาน การฝึกอบรมสัมมนา ที่เชื่อมโยงในระดับต่างๆ นั้นสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาการจัดการป่าชุมชน 4 ด้าน ได้แก่ ระบบองค์กร ระบบการจัดการป่าและที่ดินตามหลักวิชาการ ด้านการมีส่วนร่วม และด้านองค์ความรู้และภูมิปัญญาชาวบ้าน มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับงานวิจัยของวินัย วีระพัฒนานนท์ (2546: 81) สร้างความรู้ความเข้าใจด้านสิ่งแวดล้อมให้แก่ประชาชน จะสอดคล้องกับสถานการณ์ เกิดประสิทธิภาพสูงสุด เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของสิ่งแวดล้อมศึกษา ประกอบด้วย การทำให้ประชาชนเกิดความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนัก เจตคติ มีจิตสำนึก ทักษะ และการมีส่วนร่วม นำไปสู่การอยู่ดีกินดี และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ที่กล่าวมาปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับชาวบ้านในพื้นที่เรื่องสิทธิการใช้ทรัพยากรป่าไม้ โดยรัฐเข้มงวดการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าของชาวบ้านเอื้อประโยชน์ให้กลุ่มนายทุนเข้าพื้นที่ป่าสงวนปลุกยุงลายปัดส ในภาคอีสานเกิดปัญหาความขัดแย้งเรื่องป่าอันเนื่องจากการอพยพคนออกจากป่าจากการดำเนินโครงการจัดที่ดินทำกินให้กับราษฎรผู้ยากไร้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) ความขัดแย้งการใช้ที่ดินสาธารณะประโยชน์ จากการทบทวนการทำงานและบทเรียนร่วมกันของผู้วิจัยกับเครือข่ายป่าชุมชนมหาสารคาม ได้มีข้อเสนอแนะในการที่จะสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย คือ ต้องมีการปรับโครงสร้าง กระบวนการทำงาน ค้นหาจุดอ่อนและจุดแข็ง เพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้น มีกรอบการทำงานร่วมกันด้านนโยบายเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน สิทธิชุมชนเพื่อการเข้าถึงทรัพยากรโดยสร้างกลไกในการประสานงานในส่วนต่างๆ ขับเคลื่อนงานเชิงนโยบาย การสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากร มีการสร้างงาน มีการพัฒนาด้านวิชาการในระดับนโยบายและการปฏิบัติงาน จัดทำข้อมูลที่สร้างความเชื่อถือต่อสาธารณะได้รับการเสริมสร้างศักยภาพ

ในการวิเคราะห์ งานนโยบาย กฎหมาย การจัดการองค์กร เทคนิค วิชาการในการจัดการและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

ปัญหาการจัดการป่า โดยรวมระดับมาก คือ ขาดรูปแบบการจัดการป่า ยังไม่ได้รวบรวมองค์ความรู้ที่สำคัญ ขาดการมีส่วนร่วม ขาดความรู้ในการจัดการป่า สอดคล้องกับงานวิจัยของอนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2548: 78-79) วิเคราะห์เกี่ยวกับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมในประเทศไทยในทุกด้านพบว่า อยู่ในระดับวิกฤต จำเป็นต้องมีการแก้ไขและจัดการอย่างเร่งด่วนเพื่อให้ธรรมชาติได้ฟื้นตัว ปรับเข้าสู่ความสมดุล แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น จำเป็นต้องมีวิธีการจัดการที่หลากหลาย มีประสิทธิภาพโดยไม่สามารถปล่อยให้เป็นเรื่องของภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว หรือปล่อยให้เป็นที่ของหน่วยงานรัฐเฉพาะหน่วยตามกฎหมายเพียงกลุ่มเดียว จำเป็นต้องให้ประชาชนรอบป่าเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเหมาะสมในการจัดการ

5.3.2 รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนโคกหินลาดและป่าชุมชนโคกใหญ่ คือ รูปแบบในการจัดการป่าชุมชน PHAKOKS MODEL ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2546: 35-49) เครือข่ายป่าชุมชนต้องมีการปรับโครงสร้างและกระบวนการทำงาน ค้นหาจุดอ่อนและจุดแข็งต่างๆ เพื่อปรับปรุงเครือข่ายให้ดีขึ้น มีกรอบการทำงานร่วมกันด้านนโยบายเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน สิทธิชุมชนเพื่อการเข้าถึงทรัพยากร โดยสร้างกลไกในการประสานงานในส่วนต่างๆ ขับเคลื่อนงานเชิงนโยบายเพื่อการจัดการและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน การสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรที่ดีเพื่อเป็นตัวอย่างให้กับชุมชน และมีการพัฒนาด้านวิชาการที่สามารถสนับสนุนเครือข่ายป่าชุมชนในระดับนโยบายและการปฏิบัติงาน และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ส่วนการจัดการทรัพยากรของฉลาดชาย รติมานนท์ (2535: 72-73) จำแนกประเภทของป่าโดยอาศัยหลักการของประโยชน์ใช้สอยของชาวบ้าน กรณีศึกษาป่าชุมชนในภาคเหนือชาวบ้านจำแนกป่าออกเป็น 3 ประเภทตามประโยชน์ใช้สอย ได้แก่ 1. ป่าต้นน้ำ มีความจำเป็นต่อการเกษตร 2. ป่าใช้สอย เป็นป่าเต็งรังหรือป่าเบญจพรรณ ชาวบ้านใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่งอาหาร เช่น เก็บเห็ด กล้วยไม้ สมุนไพรหรือไม้ในการสร้างบ้าน และ 3. ป่าศักดิ์สิทธิ์หรือป่าพิธีกรรม เช่น การตั้งของหอผีหรือป่าช้า ส่วนแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของอนันท์ กาญจนพันธ์ (2543: 5-6) ได้แบ่งออกเป็น 4 แนวทาง ได้แก่ 1. การจัดการทรัพยากรในเชิงธรรมาภิบาล 2. การจัดการทรัพยากรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม 3. การจัดการทรัพยากรในเชิงสถาบัน และ 4. การจัดการทรัพยากรในเชิงความสัมพันธ์ของอำนาจ การสร้างความเข้มแข็งขององค์กรควบคู่กับกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชาวบ้านทั้งชุมชน การพัฒนาข้อตกลง กฎระเบียบที่สอดคล้องกับสถานการณ์ชุมชน วัฒนธรรมประเพณีจะทำให้การจัดการป่าและทรัพยากรชีวภาพในท้องถิ่นมีประสิทธิภาพและได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน (ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก, 2551: 49) ส่วนการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรชุมชน (วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์, 2535: 92) ได้แบ่งลักษณะการจัดการป่าชุมชนไว้ 2 รูปแบบ คือ 1. การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยอาศัยระบบความเชื่อลักษณะของการจัดการพื้นฐานมาจากความเชื่อที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือหลักปฏิบัติทางศาสนา และ 2. การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยกลุ่มพลังทางสังคมชุมชน มีเป้าหมายการอนุรักษ์ การพัฒนาการจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์เกิดจากชาวบ้าน ร่วมกันวางกฎระเบียบเพื่อรักษา และการใช้ประโยชน์จากป่าดั้งเดิมของชุมชน เสริมสร้างพลังและอำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันผ่านด้านการจัดการป่าชุมชน 4 ด้าน ได้แก่ 1) การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า 2) ระเบียบกฎเกณฑ์ 3)

องค์กรประชาชน และ 4) การสนับสนุนจากภายนอก ชุมชนบ้านป่าสะแซงได้พัฒนาและสร้างกลไกทางวัฒนธรรมที่สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการจัดการป่าไม้โดยชุมชน ผ่านรูปแบบการจัดการแบบดั้งเดิมบนพื้นฐานวัฒนธรรมพื้นถิ่นและการจัดการแบบพัฒนาสมัยใหม่ควบคู่กัน รูปแบบกิจกรรมการพัฒนา รูปแบบการจัดการป่าชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของภัชราภรณ์ สาคำ (2552: 121-125) แบ่งป่าชุมชนออก 2 ประเภท ได้แก่ 1) วัฒนธรรมที่อยู่ในชุมชน คือ เชื้อเรื่องผีบรรพบุรุษภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ 2) วัฒนธรรมที่อยู่ภายนอกชุมชน ได้แก่ ระบบความสัมพันธ์และเครือข่ายทางสังคม เพื่อเสริมสร้างพลังและอำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันผ่าน 4 ด้าน ได้แก่ 1) การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า 2) ระเบียบกฎเกณฑ์ 3) องค์กรประชาชน และ 4) การสนับสนุนจากภายนอก ส่วนสุพรรณิ ไชยอำพร และกาญจนา ทองทั่ว (2549: 229-288) พบว่า การจัดการป่าชุมชนต้องมีการประสานความร่วมมือจากหน่วยงานของท้องถิ่น การตั้งกฎกติกา และการกำหนดการใช้ประโยชน์จากป่า อีกทั้ง สถาพร สมศักดิ์ และคณะ (2545: 61-78) พบว่า รูปแบบการจัดการป่า มีผู้นำเกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน เช่น การบวชป่า การกำหนดระเบียบการรักษาป่า การทำแนวกันไฟ การจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ การตรวจป่า การปลูกป่าเสริม อชชา เขตบำรุง (2549) พบว่า การจัดการป่าชุมชน ประกอบด้วย 1) การสร้างจิตสำนึก 2) การเฝ้าระวังป้องกัน 3) การบำบัดฟื้นฟู และ 4) การวิจัยเชิงปฏิบัติการ ส่วนอธิพงษ์ พองสมุทร และสุพรรณิ กระบวนโชคชัย (2546: 45-78) พบว่า การหารูปแบบการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรชุมชน 1. การเตรียมองค์กรชุมชน เช่น เวทีชาวบ้าน ประสานงานกับภายนอก 2. การจัดการด้านพื้นที่ แบ่งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่ป่าใช้สอยพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน 3. การจัดการเชิงสังคม การสร้างกฎระเบียบโดยชุมชนมีส่วนร่วม การสร้างจิตสำนึกและการประชาสัมพันธ์ข่าวสาร 4. การบริหารจัดการโดยคณะกรรมการหมู่บ้านและตำบล ส่วนวิระศักดิ์ กราปัญญา (2554) พบว่า ป่าชุมชนบ้านอ่าวท่าเลน บ้านท่าพรุ มีศักยภาพเหมาะสมต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแต่ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน กำหนดหลักเกณฑ์ กฎ ควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ตำบล ควรบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชน โดยมีผู้แทนหมู่บ้าน รูปแบบกิจกรรมควรเกี่ยวข้องกับประเพณีท้องถิ่นหรือการประกอบอาชีพของชุมชน การพัฒนาควรพัฒนาด้านการจัดการท่องเที่ยว ด้านความรู้ในท้องถิ่น ด้านเครือข่ายการท่องเที่ยว ด้านการประชาสัมพันธ์ และด้านความปลอดภัยและสิ่งอำนวยความสะดวก อีกทั้งสุพรรณิ ไชยอำพร และกาญจนา ทองทั่ว (2549: 229-288) ได้ศึกษาการจัดการป่าด้วยวิถีชุมชน พบว่า ป่าและป่าชุมชนมีความแตกต่างกันในแง่ที่ป่าชุมชนจำเป็นต้องมีกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าและชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า มีขอบเขตจำกัด ชาวบ้านมีวัตถุประสงค์ในการฟื้นฟูสภาพป่าให้อุดมสมบูรณ์เช่นในอดีต มีการประสานความร่วมมือจากหน่วยงานของท้องถิ่น สำนักงานป่าไม้เขต การตั้งกฎกติกา การกำหนดการใช้ประโยชน์จากป่า ตั้งอยู่บนหลักของความเอื้ออาทรต่อกัน

5.4 ข้อเสนอแนะ

5.4.1 ข้อเสนอแนะทั่วไป

5.4.1.1 การจัดการป่าชุมชนมีรูปแบบวิธีการที่ผสมผสานทั้งแบบดั้งเดิม คือ การใช้ความเชื่อ ประเพณีและองค์กรในหมู่บ้านเข้ามาสร้างระเบียบข้อบังคับในหมู่บ้าน ชาวบ้านร่วมกันคิด แยกกันทำและร่วมกันจัดการ สอดคล้องกับหลักการจัดการป่าชุมชนตามหลักวิชาการ ทั้งลักษณะการใช้ประโยชน์และการจัดการที่แสดงถึงความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของทรัพยากรดิน น้ำ ป่ากับคนในชุมชน ซึ่งแสดงออกโดยการแบ่งประเภทของป่าตามลักษณะการใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน

5.4.1.2 การจัดการคนของชุมชน กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อหวงห้าม การควบคุมการใช้ทรัพยากรจากป่าชุมชน กิจกรรมที่ใช้ในการจัดการป่าชุมชนศึกษาจากคณะกรรมการ ผู้ใหญ่บ้านและภูมิปัญญาชาวบ้าน สร้างกฎเกณฑ์เพื่อกำหนดเป็นแนวทาง วิธีการเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการใช้ประโยชน์มากเกินไปจนทำลายสมดุลธรรมชาติ โดยกำหนดกฎใช้ในหมู่บ้าน มีระเบียบเฉพาะหมู่บ้าน มีข้อกำหนดในการใช้เครื่องมือที่เป็นตัวกำหนดปริมาณการใช้ของป่า มีการทดแทนในสังคมพืชหลังจากการรบกวนระบบนิเวศ ชาวบ้านมีลักษณะจัดการโดยปล่อยให้ธรรมชาติและผืนป่าฟื้นตัวเอง โดยป่าแต่ละประเภทจะมีกิจกรรมที่ต่างกันออกไป

5.4.1.3 ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จการจัดการป่าชุมชนมีปัจจัยที่เกิดจากการทำงานของหน่วยงานรัฐและองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้องในการจัดการป่าชุมชน ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน มีความเคารพซึ่งกันและกัน มีระบบอาวุโส ระบบหมู่บ้าน ระบบเครือญาติ การมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อยู่ในสภาพใช้ได้ควบคู่กับการผลิตในภาคเกษตร

5.4.1.4 ชาวบ้านได้พยายามค้นหาวิธีการเพื่อให้สามารถประกอบอาชีพและเลี้ยงชีพให้สามารถอยู่รอดโดยมีการวางกฎระเบียบและข้อบังคับเรื่องการใช้ทรัพยากรป่าไม่ให้มากเกินไปจนป่าไม่สามารถฟื้นตัวได้ มีคณะกรรมการ ผู้นำชุมชนดูแลอย่างใกล้ชิด โดยยึดความเหมาะสมของภาระงาน ความรู้ความสามารถของผู้นำ

5.4.1.5 ความเสมอภาคในการใช้ทรัพยากรป่าและภูมิปัญญาดั้งเดิม เป็นแนวทางในการทำงาน รวมถึงมีผู้นำที่มีความสามารถติดต่อประสานงาน สร้างเครือข่ายป่าชุมชนกับหน่วยงานและองค์กรต่างๆได้ดี และชุมชนใช้ระบบสิทธิส่วนรวมร่วมกัน

5.4.2 ข้อเสนอแนะในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

5.4.2.1 ควรเพิ่มกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน โดยใช้ เข้าไปสู่เครือข่ายป่าชุมชนในจังหวัดมหาสารคาม PHAKOKS MODEL เป็นต้นแบบการขับเคลื่อนงานพัฒนาป่าชุมชน

5.4.2.2 ควรได้รับการสนับสนุนบุคลากร อุปกรณ์ป้องกันไฟป่า งบประมาณในการลาดตระเวนป่า กิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าอย่างต่อเนื่องจากกระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมและองค์การบริหารส่วนตำบล

5.4.2.3 ควรมีคณะกรรมการป่าชุมชนรุ่นใหม่สืบสานงานจัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง